

MAREK HRUBEC:**Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky**

Praha: Filosofia, Edice Filosofie a sociální vědy, 2011, 564 s.

Známy český filozof a riaditeľ Centra globálnych štúdií, ktoré je spoločným pracoviskom Filozofického ústavu Akadémie vied ČR a Univerzity Karlovej, predkladá výsledky svojho výskumu fenoménu zneuznania. K problematike nepristupuje iba v abstraktnej rovine, ale skúma dynamiku konfliktného vývoja a globálnych rozporov ako boj o uznanie. Nancy Fraser a Axel Honneth v diskusii deklarovali programový postulát, podľa ktorého „uznanie“ sa stalo kľúčovým pojmom našej doby.¹ Monografiu možno rozdeliť do dvoch navzájom sa podmieňajúcich častí. V prvých dvoch kapitolách Hrubec vymedzuje perspektívu kritickej teórie spoločnosti, ktorá je inšpirovaná frankfurtskou školou, využíva predovšetkým jej interdisciplinárny a transdisciplinárny potenciál. Ďalšie tri kapitoly sú venované polemike medzi liberálnou teóriou a kriticou teóriou uznania. Normatívne návrhy na inštitucionálne ustanovenie vzorcov uznania odvodzuje autor od úsilia o uznanie spoločenských a právnych noriem.

Kritická teória sa neobmedzuje na akomodačnú úlohu afirmatívnej teórie a kritizuje nežiaduce faktory v rámci spoločnosti. Neupadá do relativizmu ani do pseudoobjektivistických prístupov, ktoré iba potvrdzujú dosiahnutý spoločenský *status quo*. Sociálno-ekonomické rozbery dopĺňa analýzami kultúry, politiky a práva. Autor uplatňuje kriticú teóriu spoločnosti a politiky aj v rovine morálky, práva a kultúry (civilizačnej analýzy). Ide o to, že globalizácia v zmysle teritoriálnej integrácie predstavuje súčasť napredujúcej technickej racionality pozemskej civilizácie a obsahuje okrem iného komunikačnú, dopravnú, ekonomickú a kultúrnu integráciu. Po vlne globalizácie obvykle dochádza k čiastočnej deglobalizácii, ktorú vystrieda ďalšia globálna integrácia. Súčasná situácia sa podľa Hrubca vyznačuje úsilím o redefiníciu ekonomického, politického a kultúrneho uznania jednotlivých aktérov a prechodom od unipolarizmu a unilateralizmu k multipolarizmu a multilateralizmu. Jednotlivé krajiny a celé makroregióny usilujú o uznanie svojej vlastnej islamskej, konfuciánskej či inej verzie modernizácie, ktorú nechcú redukovať na západný vzor. Zásadnou otázkou budúcnosti pozemskej civilizácie je vyrovnanie sa s koexistenciou rôznorodých modernít. Inou alternatívou v prípade nezvládnutia by bola svetová vojna.

Argumentačnú dynamiku bojov o uznanie vyjadruje trichotómia kritika – vysvetlenie – normativita. Rozhodujúcim podnetom bola myšlienka Herberta Marcuseho o potrebe spojenia kritickeho, vysvetľujúceho a normatívneho momentu prostredníctvom pojmov, ktoré „zahrnujú nielen danú skutočnosť, ale zároveň jej zrušenie a skutočnosť novú“.² Hrubec postupuje od kritiky negatívnych momentov spoločenskej reality cez vysvetlenie pozitívnych fragmentov reality až po rozvinutie týchto fragmentov v normatívnom chápaní spoločnosti. Ide o tri zá-

¹ Fraserová, N. – Honneth, A.: *Přerodělování nebo uznání?* Praha: Filosofia 2004, s. 13.

² Horkheimer, M. – Marcuse, H.: *Filosofie a kritická teorie*. In: *Filosofický časopis*, 51, 2003, s. 615.

kladné prístupy sociálnych aktérov k problematickej realite a jej následnému prekonávaniu. Prvým prístupom je odmietnutie (negácia), druhým naopak prijatie (afirmácia) a tretím vytvorenie (kreácia). Odmietnutie je kritickým postojom subjektu k problematickej skutočnosti, prijatie znamená kryštalizáciu pozitívnych fragmentov reality na pozadí kritizovaných prvkov, vytvorenie sa týka vyzdvihnutia pozitívnych fragmentov reality a ich rozvinutia do súboru žiaducich noriem a celku normatívneho usporiadania.

Hrubec pripomína zásluhy Karla Kosíka (*Dialektika konkrétného*, 1963), ktorý už vtedy anticipoval kritickú teóriu uznania ako hegelovskú, pokiaľ ide o zdroj, a existencialistickú svojím zameraním. Pojem praxe má ontologický význam, človek je ontotvorná bytosť, skutočnosť nie je danosť, ale je formulovaná ako utváranie. Kosík špecifikoval prax ľudskej bytosti tým, že človek na základe práce ako spredmetnenia (utvárania civilizácie) dáva svojej prítomnosti nový význam tým, že začína uvažovať o budúcnosti. Prostredníctvom práce objavuje človek budúcnosť ako nový rozmer svojho bytia, a tak je schopný poznať svoju konečnosť. K artikulácii týchto nových časových dimenzií bytia človeka dochádza v boji o uznanie, svoju konečnosť poznáva človek v boji o život. Uvedomuje si, ako môže skončiť, preto volí radšej otroctvo, alebo naopak riskuje život, aby získal uznanie ako pán. Budúci otrok a budúci pán touto voľbou osvedčujú svoju schopnosť reflektovať budúcnosť a podľa nej v boji o uznanie utvárať prítomnosť, takto človek prejavuje svoju slobodu. Podľa Kosíka dialektika pána a raba je základným momentom praxe. Prax bez existenciálneho momentu, t. j. boja o uznanie, ktoré prestupuje celým bytím človeka, klesá na rozmer techniky a manipulácie.³ Marx sa pohybuje v rámci paradigmy práce a vidí v boji o uznanie konflikt, v rámci ktorého sa odohráva sebaoprotiverdenie určitej sociálnej triedy.

Vo vzťahu k existencialistickým interpretáciám zo šesťdesiatych rokov došlo k posunu. Podľa A. Honnetha je teória interpretujúca boj o uznanie výlučne ako ekonomické sebaoprotiverdenie (marxistický funkcionalizmus) nedostatočná, lebo reflektuje iba jednu zložku potrebného uznania (človeka nemožno redukovať iba na *homo faber*). Honneth namietla, že hlavný význam boja o uznanie nie je až vo vyhrotenom poznaní ľudskej konečnosti. Poznanie smrteľnosti súpera v boji o uznanie nemusí mať v súčasných spoločnostiach kľúčový význam, lebo protivníci v boji o uznanie získavajú najväčší prínos z utvárania vzájomných sociálnych vzťahov. Vo svojich neskorších prácach Kosík dospel k vyváženejšej formulácii obidvoch momentov praxe a uvažuje o modeli, ktorý by bol schopný harmonizovať spredmetňujúci moment práce a existenciálny moment slobody. Nedostatok vzájomného uznania ľudí v manipulujúcej symbióze techniky, ekonomiky, militarizmu nás posúva po trajektórii upadajúcej slobody. Podmienkou prekonania súčasnej krízy je nachádzanie oslobodzujúcej alternatívy vo vzťahu k dominantnému modelu globalizácie.⁴

Spolu s paradigmou uznania sa za ostatných desať rokov etabluje koncept globálnych a transnacionálnych interakcií, či už ide o integráciu, alebo o globálne konflikty, ktorý vyúsťuje do paradigmy globálnej, resp. kozmopolitnej sociálnej spravodlivosti. Najvplyvnejšou teóriou liberálnej politickej a morálnej filozofie je nepochybne Rawlsova teória spravodlivosti. Hrubec sa zaoberá predovšetkým kritikou Rawlsovej kategórie verejného rozumu. Verejný

³ Kosík, K.: *Dialektika konkrétného*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1963, s. 156.

⁴ Kosík, K.: Naše nynější krize. In: Kosík, K.: *Století Markéty Samsové*. Praha: Český spisovatel 1993, s. 48 – 49.

rozum Rawls striktno spojil s verejným diskurzom, keďže požaduje jeho dominanciu v rámci verejného diskurzu. Verejný rozmer používania rozumu priznáva iba vládnym a príbuzným aktivitám, kultúre občianskej spoločnosti nepriznáva rámec verejného rozumu.

Hrubec argumentuje, že oddelenie občanov od oficiálneho verejného diskurzu vedie k ich odcudzeniu od pospolitosti, čo podkopáva vyžadovanú stabilitu. Ďalej Hrubec kritizuje liberálnu sociálnu ontológiu, ktorá prispieva k chápaniu individua ako atomizovanej izolovanej jednotky. Namiesto medziľudských vzťahov vzájomného uznania v pospolitosti vyhrotený individualizmus posúva jednotlivca k izolacionistickému spôsobu života. K extrémnemu individualizmu a nadvláde inštrumentálneho rozumu v rámci politického života pribúda riziko obmedzovania alebo straty politickej slobody, ktorú netreba občanovi odoberať násilne, lebo sám sa jej dobrovoľne zbavuje výmenou za určitú mieru konzumu. V nadväznosti na Ch. Taylora Hrubec považuje za zásadný problém liberálnych teórií absenciu motivačných stimulov, ktoré by mohli občanov viesť k presadzovaniu hodnôt liberálnej spoločnosti. Liberalizmus sa snaží občanom ponúknuť základný rámec spravodlivej spoločnosti so zabezpečením základných univerzálnych práv a slobôd, súčasne od nich vyžaduje určitú politickú zodpovednosť. Tento nárok sa však dá uplatňovať iba vtedy, ak majú členovia pospolitosti dostatočne vyvinutý zmysel pre záväzok k druhým ľuďom, a teda motiváciu podriaďiť sa niektorým normatívnym pravidlám. Táto ochota sa u jednotlivcov formuje v rámci vzťahov vzájomného uznania v pospolitosti. Ide o to, aby sa občania dokázali stotožniť s nárokmi politických inštitúcií, čo predpokladá ich participáciu a zodpovednosť za politickú a sociálnu spravodlivosť. Politické prostredie, v ktorom sa občania identifikujú s politickou pospolitosťou, sa vytvorí iba v prípade, že politické inštitúcie reprezentujú samotných občanov. Hrubec teda zdôrazňuje participáciu občanov, čo je priamo protikladné súčasnému trendu depolitizácie v globalizovanej konzumnej spoločnosti.

Podľa Hrubca ide o to, že liberálny dôraz na individualistické chápanie občana, ktorý mal byť ako majetný muž suverénny, je spätý s konceptom atomizovaného jednotlivca. Paralelou separácie jednotlivca je západné chápanie národného štátu s monopolom suverenity vrátane separatizmu a izolacionizmu (s rizikom etnických čistiek a rasizmu). Na druhej strane koncept individua vo vzťahoch vzájomného uznania v rámci pospolitosti, ktorá je začlenená do rámca ďalších pospolitostí, korešponduje s konceptom delenej suverenity rôznych pospolitostí (príkladom sú nezápadné štáty ako India, Brazília, Argentína, Rusko). Delená suverenita síce prináša pravdepodobnosť interných sporov, ale zároveň umožňuje vzájomné uznanie rôznorodých skupín obyvateľstva a vytvára predpoklady na vznik multietnických a viacjazyčných federálnych útvarov, ktoré dokážu lepšie obstáť v súčasnom globálnom kontexte. Príkladom makroregionálnej integrácie sú útvary typu Európskej únie.

Autor sa v poslednej kapitole zaoberá tromi druhmi uznania, ktoré disponujú silnou normatívnosťou napriek relatívnej nerozvinutosti v dnešnom svete: uznanie interkultúrne, extrateritoriálne a globálne. Interkultúrne uznanie usiluje o vytváranie pozitívnych vzťahov medzi jednotlivými kultúrami a o vytváranie nových spoločenských noriem minimálneho transkultúrneho konsenzu (napríklad globálna etika). Určitú transkultúrnú zhodu by malo byť možné dosiahnuť v oblasti univerzalizmu ľudských práv. Interkultúrne uznanie predstavuje spojivo medzi jednotlivými kultúrami a civilizáciou v zmysle celého ľudstva. Extrateritoriálne a globálne uznanie predpokladá normatívnu koncepciu sociálnych otázok za hranicami národného štátu, malo by obsahovať záväzky silných ekonomických a sociálnych aktérov, pôsobiacich v rámci globálneho kapitalizmu, v smere odstraňovania globálnej sociálnej nespravodlivosti.

Éra globálneho kapitalizmu trvá asi dvadsať rokov – sme svedkami postupného etablovania transnacionálneho kapitalistického štátu, vytváraného prostredníctvom medzinárodných obchodných a finančných inštitúcií.

Hrubec identifikuje riziká globálneho štátu, za ktorým stoja ekonomické záujmy – sú nimi homogenizácia (byrokratizácia), autoritárstvo, vojna. Najväčším nebezpečenstvom je riziko vojny pri pokuse zaviesť globálnu políciu alebo armádu. Nebezpečenstvo vojny spočíva aj v spôsobe zriadenia globálneho štátu, nech už by vznikol postupne, alebo revolučnou cestou. Ak by globálny štát vznikol postupne ako odpoveď na globálne výzvy, javí sa možnosť nenásilného ustanovenia. Ak by vznikla násilnou cestou, ako pokračovanie autoritárstva formujúceho sa transnacionálneho kapitalistického štátu, odpor by bol silnejší. Ak by ale globálny štát vznikol ako reakcia na agresívne eskalované konflikty, použité násilie by mohlo byť považované za primerané. Habermas pripomenul, že ľudstvo sa nepoučí z histórie alebo teórie, ale až keď zažije katastrofu, je ochotné reagovať na výzvy doby. Podľa Hrubca idea globálneho štátu založeného výlučne na bezpečnosti predpokladá príliš rýchle napredovanie globálnych integračných tendencií a ich udržateľnosť. Pojem vývoja je potrebné obohatiť o rozbor konceptu konfliktného vývoja a o alternatívnu jemnejšiu analýzu zložitejších historických tendencií rozvoja uznania v rôznych dimenziách. S autorom možno len súhlasiť, keď tvrdí, že globálny štát je na jednej strane hrozbou v prípade jeho vyústenia do homogenizácie, autoritárstva alebo vojny, na druhej strane globálny štát predstavuje cestu, ako tieto nové globálne nebezpečenstvá eliminovať. Paradoxne tak globálny štát zostáva zároveň hrozbou i nádejou, že túto hrozbu možno odstrániť.

Monografia M. Hrubca nastoľuje aktuálne problémy a usiluje sa naznačiť možné prístupy k ich postupnému riešeniu. Nedáva hotové odpovede, ale obsahuje dostatok podnetov na zamyslenie, a to nielen pre akademickú obec filozofov, ale aj pre širšiu intelektuálnu verejnosť.

Ladislav Hohoš

Ladislav Hohoš
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
SR
e-mail: ladislav.hohos@gmail.com